

Antropoloji Nedir?

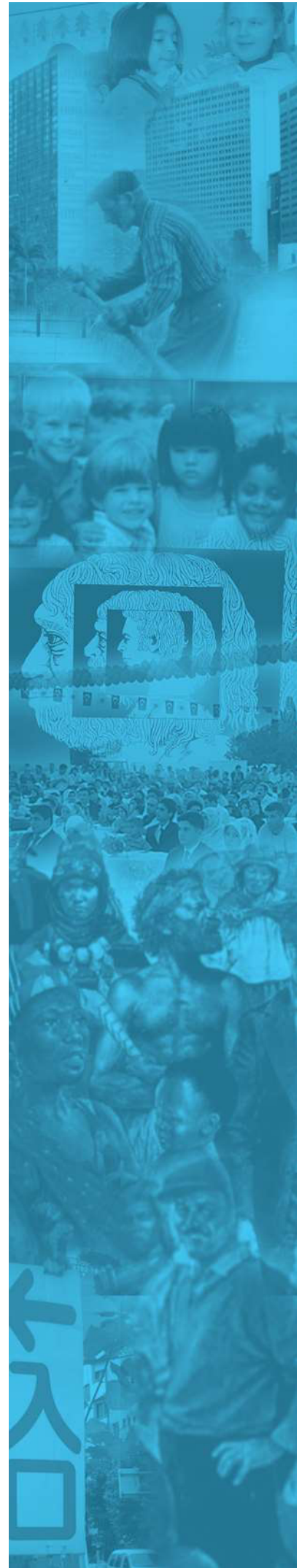
Kaynak: G.B.R. Poster Magazines

İnsan, biyolojik ve kültürel olarak çeşitlenerek ve coğrafi ve ekolojik koşulların dayattığı değişimleri geçirerek dünyanın bütün bölgelerine yayılmış bir türdür. Antropoloji bu çeşitliliğin anlaşılması çabasıdır.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra,

- 👁️ *Antropoloji nasıl bir bilimdir, neyi inceler ve nasıl bir yaklaşımı vardır?*
 - 👁️ *Antropoloji hangi dallara ayrılır? Bu dalların gelişimi nasıl olmuş?*
 - 👁️ *Antropolojinin bilimsel gelişme içindeki yeri nedir?*
 - 👁️ *Antropolojinin diğer insan ve toplum bilimleri içindeki yeri nedir?*
 - 👁️ *Antropolojinin çalışma yöntem ve teknikleri nelerdir?*
- sorularına yanıt verebilecek bilgi birikimine sahip olacaksınız.*

Örnek Olay

2002 yılında Kafkasya petrollerini Ceyhan limanına taşıyacak büyük bir bam petrol boru hattı projesi hayata geçirildi. Bu projenin özelliği çevresel, insanî ve kültürel değerlere saygılı bir proje olacağı iddiası idi. Bu nedenle projede antropologlara görev verildi. Daba önce uygulanan boru hattı projelerinde güzergâh mühendislik ilkelerine göre önceden belirleniyor ve o bölgede yaşayanların fikir ve itirazları dikkate alınmadan, evlerinden, köylerinden, tarlalarından geçip uygulanıyordu. Oysa buradaki mantık tamamen farklı olacaktı. Tıpkı çevresel değerleri göz önünde tutacak doğa bilimcilerin güzergâh üzerindeki doğal hayatın korunması için alacağı önlemler gibi, antropologlar da güzergâhın geçtiği yerleşimlerdeki insanlarla konuşacak, onların talep, beklenti ve değerleri ile projenin bedeflerini uyuşturmaya çalışacaktı. Nitekim çalışma bu şekilde yürüdü. Örneğin Torosların yüksek bölgelerinde bir yerde projede çalışan antropolog, inşaat şantiyesi olması planlanan bir yerde yöre köylülerinin yazları çadırılı yayla kurdıklarını, bir kısmının da arıcılık yaptıklarını belirledi. Bu durumda şantiyenin orada kurulması, geçici bir süre için de olsa, bölge insanların yıllık geçim etkinliğini ve iklim koşullarının zorunlu kıldığı gelenekselleşmiş bir mevsimlik yer değiştirme davranışını sekteye uğratacaktı. Bunun üzerine yaylacılarla görüşmeler yapıldı; geçici olarak, bir yazlığına yaylalarını şantiyeye terk etmeye razı oldular ama bunun karşılığında inşaatçı firma yaylada birkaç su kuyusu açmayı, kanallarla suyu belli yerlere taşımayı ve yaylada şantiyeden hiçbir iz bırakmamayı taahhüt etti. Böylelikle bölgeyi geçmişten beri kullanan insanların yaşam biçimine zarar vermeden bir kalkınma yatırımı gerçekleştirilmiş oldu, herkes memnundu; bu Türkiye’de bir ilkti.

Anahtar Kavramlar

- Antropoloji
- Biyolojik Antropoloji
- Sosyal/Kültürel Antropoloji
- Etnoloji
- Etnografya
- Alan Araştırması
- Katılarak Gözlem
- Katılımcının Gözlemi

İçindekiler

- GİRİŞ
- ANTROPOLOJİNİN TANIMI, YAKLAŞIMI VE İLKELERİ
- ANTROPOLOJİNİN DALLARI
- ANTROPOLOJİNİN TARİHİ
- ANTROPOLOJİNİN DİĞER İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ İÇİNDEKİ YERİ
- ANTROPOLOJİNİN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

GİRİŞ

Neden insanlar yaşadıkları farklı coğrafyalarda farklı konutlar yapmışlar, farklı yerleşim düzenleri kurmuşlardır? Neden belli bir yerde yaşayan insanlar bir tür besini zevkle, iştahla tüketirken başka yerde yaşayanlar onu en aç hallerinde bile ağızlarına koymaktan kaçınırlar? İnsanlar dünyanın belli bölgesinde belli fiziksel özelliklere sahipken, başka yerlerde biz bu özellikleri taşımayan bireylerle karşılaşırız? Biz, yani insan türü, ortaya çıktığımız anda da böyle miydik? Fiziksel ve toplumsal olarak nasıl değiştik? Bizden önce yaşayan insanlar neyle geçindiler, ne yiyip içtiler, ölümlerini nasıl gömdüler, ya da gömmeyip başka türlü mü uğurladılar? Ne tür aletler kullandılar? Dilleri nasıldı, bugünkü dillerle eski diller arasında nasıl ilişkiler mevcuttur? Bugün yaşayan diller, çeşitli etkilerle nasıl değişiyorlar, biz bu yeni biçimleri nasıl adlandırıp tanımlayabiliriz? İnsanlar doğaüstüne ve doğa dışından gelen bir kudretin varlığına hep inandılar. Bu inançlar nasıl biçimlendi, farklılaştı ve çeşitlendi? İnsanlar topluluklar halinde yaşarlar; öyleyse bu topluluk halinin sürekliliğini ve istikrarını sağlayacak birtakım mekanizmalar, kurumlar da geliştirmiş olmalı. Barışı nasıl sağlıyorlar, şiddet nasıl önleniyor, topluluğun çıkarları nasıl savunuluyor ve en önemlisi kararlar nasıl alınıp uygulanıyor? Kararlara uymayanlara ne yapılıyor ya da uymaları nasıl sağlanıyor? Topluluk halinde yaşayan insanlar cinsel ihtiyaçlarını gidermek için ne tür kurumlar icat etmişler? Topluluğun sağlıklı bir biçimde devamını ve bekâsını sağlayacak üreme faaliyeti nasıl düzenlenmiş? Bu devamlılık ve bekâ için kaçınılmaz olarak icat edilmiş değerler neler? Bu değerler hangi toplumsal süreçlerle, simge ve törenlerle aktarılıp yaşatılıyor? Duygularımıza ve davranışlarımıza yön veren toplumsal durumlar ve süreçler nelerdir? Belirli değerler için insanın canını bile fedâ etmesini sağlayan uyarlayıcıları nasıl bilebilir ve teşhis edebiliriz? İşte bütün bu soruların cevabını bulabileceğiniz bir bilim dalı var: Antropoloji. Bu bölümde antropolojinin nasıl bir bilim olduğunu, nasıl geliştiğini, temel kavramlarını, yöntemini, dallarını ve içinde yer alan çeşitli yaklaşım biçimlerini göreceğiz.

ANTROPOLOJİNİN TANIMI, YAKLAŞIMI VE İLKELERİ

Antropolojinin Tanımı

Antropoloji en kısa tanımıyla insan çeşitliliğinin bilimidir. İnsanı kültürel, toplumsal ve biyolojik çeşitliliği içinde anlamaya; insanların başlangıcından beri çeşitli koşullara nasıl uyarlandığını, bu uyarlanma biçimlerinin nasıl gelişip değiştiğini, çeşitli küresel olayların bu uyarlanmaları nasıl dönüştürdüğünü görmeye ve göstermeye çalışır. Bu nedenle yerküreyi bir bütün olarak ele alır ve insanlığı bütünlüğü içinde görmeye çalışır. Bu yönüyle antropoloji hem bütüncü hem de farklılıkları vurgulayıcı bir doğaya sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, antropoloji için insan hem yerküreyi düzenleyen, tasarlayan hem de yerkürenin koşulları tarafından düzenlenen, biçimlendirilen bir varlıktır. Yerkürenin koşulları onu hem kültürel, toplumsal ve biyolojik bakımdan çeşitlendirmiş; hem de yerküre kültürel, toplumsal ve biyolojik olarak çeşitlenmiş, insanın müdahaleleriyle bu uzun süreçte dönüşmüştür. Belki de bu dönüşümün en yakın ve yakıcı sonucu bugünkü küresel ısınma sorunu olmuştur. Bu geniş ele alış biçimi antropolojiyi farklı bir yaklaşıma sahip kılmıştır. Bu yaklaşım yine insana eğilen diğer bilimlerle antropoloji arasındaki farkı da açıklar.

Bütüncü kültür kuramı: Bir topluluğu bütün biyolojik, toplumsal ve kültürel yönleriyle bir bütün olarak anlamaya ve buradan yola çıkarak, kültürlerin farklılıkları kadar bütün kültürleri içine alacak evrensel bir kültür bilgisine ulaşmaya çalışan kuramsal yönelimdir

Fiziksel çevre: İnsanı ve diğer canlıları kuşatan, onların yaşamının temeli olan iklimsel, meteorolojik, atmosferik ve yersel çevre koşulları bütünüdür.

Yaşamsal çevre: İnsanın birlikte yaşadığı, zaman zaman sembiyotik ilişki içine girdiği, zaman zaman evcilleştirilerek ya da yabanî olarak doğrudan yararlandığı ya da yaşamını tehdit altında tutan bitki ve hayvan varlığıdır.

Mekânsal çevre: İnsan eliyle doğanın bulunduğu olanaklar değerlendirilerek ya da teknolojik olanaklarla yaratılan kültürel-yapay çevredir.

Antropolojinin Yaklaşımı ve İlkeleri

Yukarıdaki tanımlama denemesine dayanarak antropolojinin yaklaşımını oluşturan altı temel ilkeyi çıkarabiliriz.

Bütüncülük: Antropoloji bütün insanî olguları bütünlüğü içinde görmeye çalışır. Diğer insan bilimleri ve biyolojik bilimler ise insanın bir yönü üzerine yoğunlaşır. Siyaset bilimciler toplumsal düzeni kuran iktidar, otorite, çıkar grupları ve onların siyasal organları ve bunların karşı karşıya geldikleri çatışmacı ortamlar üzerinde durur. İktisatçılar, toplumsal düzenler içindeki üretim ve tüketim kurumlarıyla, dağıtım sorunlarıyla uğraşır. İnsan biyologları, insanın biyolojik varlığına yönelir. Oysa antropologlar, inceledikleri toplumun iktisadî kurumlarıyla siyasal örgütlenmeleri, dinleriyle kimlik sorunları, statü sistemleriyle dilleri, teknolojileriyle sanatları, çocuk yetiştirme uygulamalarıyla fiziksel çevreleri, evrimiyle biyolojik farklılıkları arasındaki bütün varoluş biçimlerini, bir öncelik-sonralık ilişkisi kurmadan bir bütün içinde görmeye çalışır. Bu bütünlük içinde kapsayıcı bir insanlık tarihi kurmaya uğraşır ve bütün bu olguların birbiriyle ilişkilerini anlamaya çalışarak **bütüncü** bir **kültür kuramına** yönelmeyi amaçlar.

Evrensellik: Antropoloji insanın evrenselliğini savunur. Bu bakış açısına göre bütün toplumlar ve kültürler tümüyle ve eşit biçimde insanîdir. Buna göre hiçbir insan grubu *maymuna daha yakın* sayılamaz ya da hiçbir halk *geri bir kültüre sahip* ya da *kültürsüz* değildir. Böylelikle Kalahari çölünde avcı-toplayıcı bir yaşam süren Kung! halkıyla sanayi toplumu eşğinde yaşayan Kuzey Amerikalılar arasında insanî yaratım ve değerler bakımından tam bir eşitliği ve *incelemeye değer* olmayı öngörür. Antropolog için hiçbir insan topluluğu *çok küçük, çok uzak, çok büyük, çok gelişmiş, çok geri, çok eski* değildir. Bütün toplumlar, insan çeşitliliğinin farklı yönlerini ve görünümünü sunarlar. Bu bakımdan bütün toplumlar insanlık mirasının değerli örnekleridir ve bu çeşitliliği yansıtan her yaşam biçiminden öğrenilecek çok şey vardır. Çok şey öğrenirken, bir taraftan da insan türünün olanaklarını, yeteneklerini, neleri yapıp-yapamayacağını ve sınırlılıklarını da öğreniriz. Hatta canlılar dünyasındaki yakın akrabalarımız olan iri maymunlardan bile kendimiz hakkında hâlâ öğreneceğimiz çok şey vardır.

Uyarlanma: İnsan tıpkı diğer hayvanlar gibi içinde bulundukları çevrenin baskısı altındadır. İklim, yağış miktarı, toprak gibi **fiziksel çevre** etkenleri ile yaşadıkları yere özgü bitki ve hayvan varlığı gibi **yaşamsal çevre** etkenleri onların yaşam biçimlerini belirler. Bu etkenlere bir de kendi yarattıkları **mekânsal çevrenin** etkisi eklenir. Dolayısıyla belirli bir yaşam biçiminin oluşmasında bu çevresel etkenlerin baskısı birincil derecede rol oynar. Belirli bir insan topluluğunun devamlılığı ve istikrarı, bu çevresel etkenlere uyulanabilme yeteneğine bağlıdır. Bu açıdan başarılı olanlar, yani çevresel etkenlere başarıyla uyulanabilenler kararlı, sürekli ve güvenli bir yaşam biçimi oluştururlar. Bu yüzden insan topluluklarının özgül kültürleri, büyük ölçüde bu uyulanmanın sonucu olarak görülür.

Bütünleşme: Belirli bir kültürün öğelerinin birbiriyle bütünleşmesi, o kültürün ayakta kalmasında, istikrarında ve sürekliliğinde belirleyici bir rol oynar. Din, akrabalık, iktisadî yaşam, siyasal örgütlenme gibi öğelerin birbirlerini destekleyici bir bütün oluşturması, kültürle bu açıdan yarar sağlar. Öte yandan bu bütünlüklü kültür anlayışı, belirli bir topluluğu inceleyen antropoloğa o topluluğu anlamasında yardımcı olur. Ayrıca antropolog, bir topluluk için bu bütünlüğü varsaydığında kültürel öğeler arasındaki uyumsuzlukları, değişme karşısındaki uyum güçlüklerini ve yine değişme sırasında ortaya çıkan çatışmaları daha kolay gözlemleyebilir.

Ancak bu bütünlük varsayımı görece **küçük ölçekli topluluklar** için geçerli bir varsayımdır. Toplumun ölçeği büyüdükçe ve toplum karmaşıklaştıkça çatışmalı ögeler artar, toplumun katmanları arasında çıkar ayrılıkları ortaya çıkar, bu katmanlar toplumu kendi istekleri doğrultusunda dönüştürmeye çalışırlar. Dolayısıyla **büyük ölçekli toplumlarda** antropolog için o toplumu bütünlüğü içinde görmek zorlaşır. Antropolog bu durumu da göz önünde tutarak çalışır ve çalışma alanlarını, sorun ve sorularını bu duruma göre tasarlar.

Kültürel Görecilik: Antropolog toplumların kültürel bakımdan farklı olduğunu bilir. Antropoloğun inceleyeceği topluluk, yaşam biçimi bakımından antropoloğun yaşadığı toplumdan farklı olduğu kadar, farklı bir değerler dünyasına da sahip olacaktır. Dolayısıyla antropolog, sağlıklı bir araştırma yapabilmek için, inceleyeceği topluma kendi değer sisteminin içinden bakmaktan kaçınmak durumundadır. Biz, kişinin kendi toplumunun değerlerini ve geleneğini yüceltmesini, onu benzersiz ve diğerlerinin üzerinde bir toplum olarak düşünmesini ve başka toplumları bu açıdan değerlendirmesini **etnikmerkezcilik** kavramıyla karşılıyoruz. İşte antropoloğun ve antropolojinin araştırmaya ve incelemeye başlamadan önce yapması gereken ilk iş etnikmerkezcilikten kurtulmak olmalıdır. Zira etnikmerkezcilik, anlamaya değil yargılamaya yol açacaktır. Ötekileri gerçek anlamda anlamak ancak *kültürel görecilik* yaklaşımıyla mümkündür. Kültürel görecilik, kısaca, başkalarının inanç ve davranışlarını onların *kendi* gelenek ve deneyimleri içinde değerlendirmek ve yorumlamaktır. Doğal olarak bir toplum için *doğru* olan bir başkası için de *doğru* olmak zorunda değildir. O nedenle antropoloğun kendi deneyimlerinden ve içinden geldiği toplumdan kaynaklanan *doğruları* bir kenara bırakarak araştırma yapması gerekecektir. Böylelikle bu düzeyde kültürler arasında öncelik-sonralık, üstünlük-gerilik, acayiplik-normallik gibi sıralamalar anlamsızlaşır ve her kültür, kendi öznel varoluşuyla, en az diğerleri kadar *değerli*, sorun çözücü ve benzersiz hale gelir.

Karşılaştırmacılık: Antropoloji tek bir toplumu ya da kültürü ele almakla yetinmez, genel bir kültür kuramına yönelir. Bu nedenle belirli olgular bakımından farklı toplum ve kültürleri karşılaştırmaya eğilimlidir. Genel bir kültür kuramına yönelmeyen antropolojiler bile, böyle bir genel kuramın olamayacağını göstermek için, kültürleri karşılaştırmaya ve bu karşılaştırma çabası içinde onların özgüllüklerini göstermeye girişmişlerdir. Örneğin antropolog namus adına işlenen cinayetleri belli bir bölgenin ya da topluluğun sorunu olarak görmekten kaçınacak ve bu tür olayların yaşandığı bütün coğrafyalarda ve tarihsel süreklilik içinde bu eylemi doğuran etkenleri anlama çabasına girerek, incelediği alanı çözümlemeye çalışacaktır. Böylelikle tek bir yere bakacak ama çok geniş bir bağlantılar ağı kurmaya uğraşacaktır. Böyle bir yöntemsel çabanın bilimsel adı *karşılaştırmacılıktır*.

Bütün bu ilkeler göz önünde tutulduğunda antropolojinin sorduğu temel sorular açık-seçik hale gelmektedir. Bu çerçevede antropolojinin üç temel sorusu vardır:

1. İnsanlar, toplumlar ve kültürler neden farklıdırlar, nasıl farklılaşırlar?
2. İnsanlar, toplumlar ve kültürler neden ve nasıl benzeşirler?
3. İnsanlar, toplumlar ve kültürler neden ve nasıl değişirler?

Küçük ölçekli topluluklar: Köy, aşiret, kabile ve cemaat gibi düşük nüfuslu ve işgal ve istismar ettiği çevrenin görece küçüklüğüyle dikkat çeken, büyük ölçüde kapalı bir ekonomi içinde yaşayan, diğer topluluklarla toplumsal, kültürel ve iktisadi ilişkisi olmayan ya da çok sınırlı olan topluluklardır.

Büyük ölçekli toplumlar: Karmaşık iktisadi toplumsal ve kültürel ilişkilerin hâkim olduğu, nüfusu görece kalabalık olan ve işgal ve istismar ettiği çevre bakımından geniş bir alana yayılan, yatay ve dikey toplumsal hareketliliği olan, yerleşim örüntüsü bakımından belirli bir iktisadi ve toplumsal kademelenmeye sahip, bu kademelenme çerçevesinde başka toplumlarla da ilişki kuran toplumdur.

Etnikmerkezcilik: Kişinin ve toplumun kendi toplumunu ve onun değerlerinin merkeze alarak ve yücelterek dünyayı ve başka insan ve toplumları anlamlandırması, onlara değer biçmesidir.

Dünyadaki farklı kültürleri birbirinden farklılaştıran şey sizce onların gelişmişlik düzeyleri midir? Yoksa burada başka nedenler mi aramak gerekir?

ANTROPOLOJİNİN DALLARI

İnsanı bir bütün olarak görmeye ve anlamaya çalışan antropoloji, insanın bütün yönlerini kavrayacak genişlikte bir dallanmaya uğramıştır. Bu dallanmaya bakıldığında dört temel alan görürüz:

Sosyal-Kültürel Antropoloji

İnsanın, biyolojik varlığının dışında yarattığı toplumsal-kültürel alanı, bütün çeşitliliği ve benzerlikleri içinde kavramaya ve anlamaya yönelmiş olan antropoloji dala sosyal-kültürel antropolojidir. Toplumsallaşmadan başlayarak kişiliğin oluşmasında rol oynayan kültürel süreçlere, kültürün belirlediği cinsiyet rollerinden türün devamının sağlanmasına ve geçim etkinliklerinin yürütülmesine esaslı bir zemin sunan aile-akrabalık sistemlerine, toplumların iç düzen ve istikrarına yönelik hukuksal ve siyasal mekanizmalardan gelenek-görenek ve alışkanlıklara, farklı geçim etkinliklerinden çevreye uyarlama biçimlerine, inanç sistemlerinden beslenme ve sağlık uygulamalarına kadar yayılan geniş bir toplumsal-kültürel olgu bütünlüğü bu alanın ilgisine girmektedir. Bu alanın temel malzemesi, belirli bir topluluğun bütün kültürel örüntüsünü gözler önüne sermeye yönelen **etnografya** çalışmasıdır. Etnografya çalışmaları, bir topluluğu bütün toplumsal-kültürel özellikleriyle betimleyen bir kılavuz gibi düşünülmelidir. Sosyal-kültürel antropoloji günümüzde uygulamalı antropoloji alanlarıyla gündelik sorunlara da çözümler aramaktadır. Tıbbî antropoloji, kent antropolojisi ve kalkınma antropolojisi gibi alt alanlar, modernleşen ve karmaşılaşan insan toplum ve kültürünün bu yeni süreçte karşılaştığı yeni olgulara uyarlama zorluklarını, bu uyarlama çabasında buldukları yeni çözümleri ya da toplulukların dışındaki ulusal ve uluslararası güçlerin ön ayak olduğu dönüşümler karşısında nasıl tavırlar ve savunmalar geliştirip bu dönüşümlerle nasıl uzlaştıklarını anlamaya çalışmakta, antropoloji bu süreçlerde *yerlinin bakış açısını* yansıtmakta ve bu anlamda projelere yön veren bir rol oynamaktadır.

Etnografya: Alanda gözleme dayalı olarak bir topluluğun bütün kültürel yönlerinin kaydedilmesidir.

Biyolojik Antropoloji

İnsanın biyolojik çeşitliliğini, canlılar dünyası içindeki yerini ve evrimini, eski insan topluluklarının karşılaştıkları sağlık sorunlarını ve onların demografik özelliklerini inceleyen geniş bir alandır. Belirli alt dalları vardır:

Primatoloji: İnsanların canlılar dünyasındaki en yakın akrabaları olan iri maymunların, maymunların ve diğer primatların toplumsal yaşamını ve biyolojisini inceler.

Paleoantropoloji (İnsan Paleontolojisi): İnsan atalarının ve ilk insan türlerinin fosil kalıntılarını inceleyerek insan evriminin genel bir manzarasını ortaya koymaya çalışır.

Biyoarkeoloji: Eski insan topluluklarının iskelet kalıntılarını bakarak onların yaşadıkları sağlık sorunlarını, demografik özelliklerini, belirlenebildiği ölçüde ölüm nedenlerini, ömür beklentilerini, büyüme ve gelişme durumlarını, geçim etkinliklerine ve yaşam koşullarına bağlı fiziksel değişmelerini ele alır (Fotoğraf 1.1 Bir biyoarkeoloji laboratuvarı).

Fotoğraf 1.1

*Bir Biyoarkeoloji
Laboratuvarında
İskelet Kalıntılarını
İnceleyen
Antropologlar*

Kaynak: Handan
Üstündağ Aydın
Arşivi

Fiziksel antropoloji: Yaşayan insan toplumlarının biyolojik çeşitliliğini, büyüme ve gelişme sorunlarını inceleyen antropoloji dalıdır.

Adli Antropoloji: Cinayete, kazaya ya da katliama kurban gidenlerin ya da doğal felâketler sonucu hayatlarını kaybedenlerin iskelet kalıntıları üzerinden kimliklerinin ve ölüm biçimlerinin belirlenmesini, elde edilen kanıtların mahkemelerde kullanılmasını sağlayan bir alandır.

Popülasyon Genetiği: İnsan toplumları arasındaki kalıtsal ilişkileri, fark ve benzerlikleri inceler.

Arkeoloji

Eski insan toplumlarının bıraktıkları ve bugüne kadar ulaşan, genellikle toprak altından çıkarılan maddî kültür varlıklarının saptanmasını, bunların incelenmesiyle geçmiş kültürlere, yaşam ve geçim biçimlerine ilişkin bilgilerin elde edilmesini amaçlayan geniş bir çalışma alanıdır (Fotoğraf 1.2 Bir kazı çalışması yapan arkeologlar). Dünyada arkeoloji yaklaşımı iki ana çizgiyi izler. Bunlardan birincisi *antropolojik arkeoloji* olup, maddî buluntular arasında hiçbir ayırım yapmadan insan toplumlarının ve kültürlerinin o maddî kalıntılar üzerinden özgün zamanlarındaki hallerini ve değişimini izlemeyi öngörür. Diğer çizgi daha çok eski toplumların yarattıkları **yüksek kültür** ürünlerine odaklanarak bir tür sanat tarihi gibi çalışır. Bu yaklaşım değerli kalıntıları aramak ve sergilemek, ayrıca siyasî tarihin yazılı belgelerini bulmak ve siyasî tarihin anlaşılmasına hizmet etmek kaygısını taşır. Dolayısıyla *değerli olan* ile olmayan, *yüksek kültür* ile *halk kültürü* ve *yazılı olanla* olmayan arasında kurduğu ayırma dayanan seçiciliği yüzünden antropolojinin evrensellik, bütüncülük ve kültürel görecilik ilkeleriyle çelişir. O nedenle antropoloji, arkeolojinin belirli bir yaklaşımını içermektedir. Bu yaklaşıma bağlı alanlar şunlardır:

Prehistorya: Kazılar ve yüzey araştırmaları yoluyla insanların yazı öncesi çağlardaki yaşam ve geçim biçimlerini, bu kazı ve yüzey araştırmalarından elde edilen üretim araçlarına, barınaklarına, ürettikleri küçük araç-gereçlere bakarak anlamaya çalışan, bu yolla insanın biyolojik evrim tarihine eşlik eden kültürel değişme tarzını göstermeye çalışan bir arkeoloji alanıdır.

Tarihsel Arkeoloji: Yazılı kayıtlar ve arkeolojik kazılarla bağlantısı içinde yakın geçmişe ait toplumların ve kültürlerin yaşam ve geçim biçimlerine, kültürel hayatlarına ışık tutmaya çalışır.

Yüksek kültür: Toplumun yöneten, eğitilmiş ve varlıklı katmanlarınca üretilen, çoğunlukla sanatsal ve tüketilen değer taşıyan ve bu nedenle popüler olanın karşıtı olarak algılanan, genellikle yazılı kültürdür.

Etnoarkeoloji: Eski toplumların yaşam ve geçim biçimlerini anlamak, kullandıkları simgeleri ve aletlerin işlevlerini çözümlemek için, o toplumlara benzediği düşünülen çağdaş toplumlardan veri devşirmeyi amaçlayan, bunun yanısıra bugün hâlâ geleneksel yaşam sürdüren toplulukların bugünkü yaşamlarını izleyerek onlara ait daha eski maddî kültür varlıklarını anlamlandırmaya çalışan yeni bir alandır.

Endüstriyel ve Kentsel Arkeoloji: Sanayi toplumlarına özgü olan ancak şimdi kullanılmayan işliklerin, fabrikaların, çalışma alanlarının, işçi konutlarının vs. incelenmesi yoluyla sanayi toplumunun değişimini ve bu toplumsal tarzın başlangıç durumunu tasvir etmeye ve kurgulamaya çalışan; bir yandan da kentsel artıklar gibi kentsel yaşamın ürünü ve belirtisi olan şeyleri inceleyerek çağrdaş etnografyaya yardımcı olmaya çalışan arkeoloji alanıdır.

Fotoğraf 1.2

*Bir Kazı Çalışması
Yapan Arkeologlar*

Kaynak: Handan
Üstündağ Aydın
Arşivi

Dil Antropolojisi

Canlılar dünyasında sadece insana özgü bir yetenek olan konuşma dili, kültür içinde merkezî bir role sahiptir. Bu nedenle kültürlere yaklaşmanın en kestirme ve zorunlu yolu dil incelemelerinden geçer. En azından bir antropolog, kendi kültürü dışındaki bir alanda çalışmaya karar verdiğinde ilk işi o kültürün dilini öğrenmek, öğrenmenin de ötesinde onu kavramak ve o dilin penceresinden dünyaya bakmayı becermek olacaktır. Hatta bazı antropoloji yaklaşımları sadece dil çözümlemelerine yaslanmayı etnografyadan daha önemli bir kültür çözümlemesi yöntemi olarak benimsemiştir. Bu nedenle dil çalışmaları, antropolojinin geniş yelpazesi içinde kendisine önemli bir yer bulmuştur. Dilbilimin daha teknik alanları olan ve dil ailelerine mensup dillerin birbirleriyle tarihsel ilişkilerini inceleyen tarihsel dilbilim ile dilin gramer yapısı ve anlam ve biçim bilgisini içeren betimsel dilbilimin dışında kalan toplumsal dilbilim, doğrudan doğruya bir antropoloji alanı olarak tanımlanabilir. Toplumsal dilbilim günlük yaşamdaki iletişim ortamında, farklı toplumsal katmanlarda ve kültürel eşiklerde dilin kullanım biçimlerini inceler. Dil aynı zamanda bir kültürün *dünya görüşünü* yansıtır. Dil antropolojisi bu bağlamda dil-kültür ilişkisini ele alır.

ANTROPOLOJİNİN TARİHİ

Antropolojik ilginin doğuşu, insan çeşitliliğine, farklı yaşam ve geçim biçimlerine dönük merakların ve bu çeşitliliği sergileyen yazının ortaya çıkmasıyla başlar. Genellikle Akdeniz ve Karadeniz dünyasındaki kültürel çeşitliliği tarihinde anlatan Herodotos, bu bakımdan antropolojinin babası sayılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Marco Polo'yu ve Evliya Çelebi'yi de *ilk antropologlar* olarak selamlayabiliriz. Ancak bilimsel antropoloji, 19. yüzyılda bugünün modern sosyal bilimleri şekillenirken, Batı dışında kalan toplum ve kültürlerin inceleme alanı olarak diğerlerinden ayrılarak ortaya çıkmıştır. Kuzey Amerika ve Britanya'da yetişen ilk antropologlar, özellikle Amerika'nın modern öncesi kabile toplumları ile Afrika'da ve Avustralya-Okyanusya adalarının sanayi toplumuna adım atmamış küçük-ölçekli toplulukları üzerinde çalışarak ilk etnografyaları yaptılar. Diğer sosyal bilimcilerin aksine antropologlar, küçük-ölçekli topluluklar üzerinde çalıştıkları için kültürü ve toplumsal örüntüleri bir bütün halinde betimleyebilen ve bu betimlemelerden kuramsal sonuçlar çıkarabilen kapsayıcı araştırmalara imza attılar. Bu süreçte antropolojinin yöntemi ve ilkeleri ortaya çıktı. İlk antropoloji, **oryantalizm**le birlikte *sömürgeciğin bilimi* olarak yaftalanmıştır. Gerçekten de özellikle Britanya yönetimi altındaki ülkelerde antropologlar, burada yaşayan insanların kültürlerini, yaşam ve geçim biçimlerinin esaslarını öğrenerek, sömürge yönetimleri tarafından bu toplumların nasıl daha iyi yönetilebileceğine ilişkin eşsiz bilgiler sunmuşlardır. Bu açıdan da o zamanların hükümetlerince desteklenmişlerdir. Benzer biçimde Kuzey Amerika'da da bu çalışmalar rezervasyon kamplarına kapatılmış yerli toplulukları üzerinde yürütülmüştür. Ele aldıkları insan toplulukları bakımından birbirine benzeyen bu iki ülke antropolojisi, kuramsal bakış açılarının farklılaşması yüzünden iki farklı antropoloji geleneği halinde gelişmiştir. Amerikan antropolojisi, özellikle Franz Boas'ın etkisiyle, *kültür* kavramını esas alan bir antropoloji olarak gelişti. İngiliz antropolojisi ise özellikle Radcliffe-Brown'ın etkisi altında her topluluğun karşılıklı etkileşim içinde bulunan farklı toplumsal kurumlardan oluşan bir *toplumsal yapıya* sahip olduğunu düşünen ve **yapısal-işlevselci** adı verilen bir çizgide gelişti. Kıta Avrupası'nda ise farklı bir gelenek, *etnoloji geleneği* gelişmiştir. Etnoloji geleneği, eski toplumların olduğu kadar çağdaş toplumların da gündelik hayatını ve kültürünü karşılaştırmalı olarak incelemeye yönelik Kıta Avrupası yaklaşımıdır. Kıta Avrupası'nda antropoloji denilince, daha çok fiziksel ya da biyolojik antropoloji anlaşılmıştır. O nedenle, Amerikan yaklaşımının biyolojik ve toplumsal varlığı birarada inceleme eğilimini getiren bütüncü kurgusunun yerine, Avrupa'da bu ikisi ayrılmış ve Amerikan bakış açısının *kültürel antropoloji* ya da İngiliz bakış açısının sosyal antropoloji olarak adlandırdığı disiplin burada etnoloji adıyla kök salmıştır. Etnoloji geleneği, Almanca konuşulan ülkelerde, onların Slav komşularında ve Fransa'da, toplumun kendi ulusal kültürünün incelenerek sergilenmesi için geliştirilen folklor ya da halkbilimin aksine, *ötek*inin gözlenmesi ve incelenmesi için örgütlenmiş ve bu kurgusuyla Anglo-Sakson antropolojisinin Kıta Avrupası'ndaki karşılığı olmuştur. Bugün bu ayırım ve geleneklerin etkilerini ve güçlerini yitirmekte olduğunu ve genel bir antropoloji anlayışı ve yöntem birliği içinde birleşme eğilimine girdiğini söyleyebiliriz. Ancak Amerikan antropolojisinin hâlâ daha *kültüralist* ve bu yüzden biyolojik antropolojiyi ile arkeolojiyi de içeren bütüncü kültürel inşa yaklaşımını koruduğu, İngiliz antropolojisinin sosyolojiye yakınlığını sürdürdüğü ve daha çok bugün *kültürel çalışmalar* adı verilen akıma doğru evrildiği; Kıta Avrupası antropolojisinin ise yapısalci ve Marksçı modellere daha yakın olduğu

Oryantalizm: Batılı gözüyle doğuya bakmaktır.

Yapısal-işlevselcilik: Kıta Avrupası antropoloji geleneğinin aksine, toplumsal ve kültürel sistemi yapısal bir bütün halinde, öğelerinin birbiriyle ilişkisi bağlamında işleyen bir organizma gibi gören, bu nedenle de alan araştırmasını tek yöntem olarak öne çıkaran yaklaşımdır.

Postmodernizm ve postyapısalcılık: Büyük anlatılara, özcülüğe, nesnelciliğe, katı nedenselliğe, evrenselciliğe ve Aydınlanma dönemiyle birlikte merkeze oturan insanlık ideallerine karşı, yereli, göreliliği savunan, küçük anlatıları, başka deyimle herkesin kendince doğru olan hikayesini esas alan ve bu yolla tek bir hakikat yerine hakikatlerin çoğulluğu ilkesini getiren yeni -modernizm sonrası- dünya tasarımıdır.

Doğa tarihi yöntemi: Doğadan elde edilen gözlemlerden yola çıkarak doğa ve onun tarihi hakkında genellemelere-yasalara varma yöntemidir.

Yaşlandırma: Doğa veya insanlık tarihinde belli bir dönemde yaşamış belli bir nesnenin veya öznenin çeşitli biçimlerde elde edilen kanıtlar veya bulgular üzerinden bugüne göre yaşının tahmin edilmesidir.

Homosantrizm: İnsanı bütün canlılar ve cansız dünyası içinde merkezi bir değer olarak alan, insanın bu varsayılan değeri üzerinden diğer canlı ve cansız dünya üzerindeki tahakkümünü ve denetimini meşrulaştıran görüş; herşey insan için ilkesidir.

görülmektedir. Bu bakımdan Amerikan ve İngiliz antropolojileri bugün **postmodernist** ve **postyapısalcı** etkilere daha açık görülmektedir.

Öte yandan 17. yüzyılda temelleri atılan *bilimsel devrimin* çağına sağladığı yenilikler, pek çok tabunun sarsılmasına, tartışılmasına ve düşüncenin gelişimi önünde engel olmaktan çıkmasına yol açmıştı. Bunlardan ilki Galileo Galilei'nin ve Kopernik'in gök gözlemleri sonucunda kanıtladığı evren kuramıdır. Bu bilimsel gelişme, kilisenin tanıdığı Aristotelesçi evren kurgusunu, yani güneşin dünya çevresinde döndüğü, dünyanın evrenin merkezi olduğu görüşünü (*geosantrizmi*) yerle bir etmiştir. Ardından jeologlar, özellikle Charles Lyell'in bulguları, dünyanın yaşının geleneksel bilginin kabul ettiğiinden çok daha gerilere gittiğini, **doğa tarihi yöntemi**yle göstermiş, böylelikle *Eski Abit* merkezli olan ve oradaki *Yaratılış* bahsinin sunduğu **yaşlandırma** yöntemiyle dünyanın ve insanlığın yaşını hesaplayan gelenek büyük bir darbe almıştır. Oysa jeolojinin bilimsel yaşlandırma yöntemi, Kutsal Kitap'a dayanarak yapılan ve birkaç bin yıla sığan dünyanın yaşı bulgusu yerine, birkaç milyar yıllık bir dünya tarihi öngörüyor; bununla da kalmayıp dünyanın yaşıyla insanlığın yaşını eşitleyen bu bakış açısının yerine insanın ortaya çıkmasından çok öncelere giden bir yerküre jeolojik tarihi inşa ediyordu. 16. yüzyıldan itibaren Avrupalıların, Eski Dünya dışına çıkarak öteki kıtaları fethe başlamaları, Eski Dünya'nın bilinen halkları dışında pek çok halkın ve tanıdık olmayan pek çok kültürün varlığını gösterdi. 18. yüzyıldan başlayarak başlangıçta bazı hümanist ve misyonerlerin ve ardından antropologların bu halkları ve kültürleri tanıtmalarıyla, bilinen dünyanın dışında büyük bir kültürel ve biyolojik çeşitliliğin farkına varıldı. Özellikle antropolojinin kültürel göreci yaklaşımı ile Avrupa merkezli dünya algısı (*Avrosantrizm*) yıkıldı; bununla da kalmadı, farklı kültürlerin ve yaşam biçimlerinin, daha doğrusu insanlığın tarihsel serüveni içinde dünyanın farklı coğrafyalarında farklı uyarlanma biçimleriyle farklı yaşam biçimleri yarattıklarının görülmesi, insanların yegâne ve en doğru yaşam biçiminin ve değerler dünyasının kendilerinininki olmayabileceğine dair kuşkuları kamçıladi. Böylelikle, insanların kendi toplum ve kültürlerini merkeze koyarak dünyaya bu pencereden baktıkları etnikmerkezci bakış açısı (*etnosantrizm*) kırıldı. Son olarak antropolojinin, başlangıçta paleoantropolojik fosil kayıtlarına, yakın zamanlarda da genetik kanıtlara dayanarak inşa ettikleri insanın biyolojik evrim tarihi, insanın önceleri bugünkü haliyle değil, farklı formlarda varolduğunu ve bu formları izleyen bir evrim süreci yoluyla bugünkü halini aldığını ortaya koydu. Böylelikle özellikle büyük dinlerin, insanı merkeze koydukları ve dünyanın insanın mutluluğu ve sinanması için yaratılmış bir sahne olduğunu vaz eden insanmerkezci dünya görüşü de (**homosantrizm**) sarsıldı. Tarihin çeşitli dönemlerinde insan düşüncesinin ve bilimsel gelişmenin önünde birer engel olarak duran bu dogmaların birer birer yıkılmasında antropolojik bulguların büyük bir katkısı oldu.

İnsanmerkezci dünya görüşünü ve dünya algısını dönüştüren en önemli etki, hiç kuşkusuz jeolojinin yerkürenin tarihini araştırırken başvurduğu fosil kayıtlar bilgisi; yani paleontoloji olmuştur. Paleontoloji çeşitli katmanların arasından taşlaşmış olarak çıkan, çeşitli dönemlerde yaşamış canlı kalıntılarının incelenmesi yoluyla canlılara ait evrimleşmenin evrelerini göstermeye çalışan araştırma alanıdır. Çeşitli tekniklerle yaşları tespit edilen toprak ve kaya katmanlarının arasında kalan canlılara ait taşlaşmış buluntular, doğal olarak o katmanlarla yaşadı ve bu bilgilerin birikimi bize hangi canlı türlerinin hangi zamanlarda yaşayıp hangi zamanlarda yok olduklarına, nasıl değişip dönüştüklerine ilişkin bilgi veriyordu. Böylelikle felsefi temelleri bulunan evrim görüşü, bilimsel kanıtlarla destekleniyor ve hem yerküre-

nin hem de canlıların skolastik düşünce içinde kesinleşmiş yaş bilgisi yerle bir oluyordu. Canlıların evrimine ilişkin gözlemlere dayanan ilk bilimsel açıklama Charles Darwin tarafından yapıldı. Darwin 1859 yılında yayımladığı *Türlerin Kökeni* başlıklı kitabında gözlemlerine dayanarak bir biyolojik *evrim kuramı* ortaya koydu. Bu kurama göre evrim geçirmemiş, yani ilk başlangıcından bugüne kadar değişmeden gelmiş bir canlı yoktu; zira doğadaki değişimler türlerin de değişerek yeni koşullara uyumlanmasına ya da değişemeyerek yok olmalarına neden olan bir baskı oluşturuyordu. İnsan da bunun istisnası değildi. İnsana ilişkin bu kuramsal biyolojik evrim görüşü, zamanla ortaya çıkan insan fosil kayıtları aracılığıyla somut olarak izlenebilen bir bilgiye dönüştü. 1856 yılında Düsseldorf yakınlarındaki Neander vadisindeki bir mağarada bulunan yaşayan insana benzemeyen ilk insan fosilinden (Neandertal insanından) başlayarak, özellikle 20. yüzyılın başlarında Afrika'daki çalışmalarla yoğunlaşan bu bilgi birikimi biyolojik antropolojinin temeli oldu. Öte yandan 19. yüzyılda Avrupa'da antropoloji gelişirken, onu etkileyen en önemli kavramlardan birisi **ırk** kavramıydı. Zira başka kıtalarda yaşayan insanlar sadece kültürel farklılıklarıyla değil Avrupalılardan fiziksel farklarıyla da dikkat çekmiş ve 18. yüzyıldan itibaren bu morfolojik farklar, ırk kavramı altında sınıflandırılmaya başlanmıştı. Bugün de kullanılan kaba ırk sınıflandırması, yani Beyazlar, Siyahlar, Sarılar gibi sadece deri rengine dayanarak insanları ayıran görüş, o başlangıç yıllarının eseridir. 19. yüzyılda bu ırk sınıflandırması, yükselen sömürgeciliğin sömürge ülkelerdeki insanlar üzerindeki tahakkümünü meşrulaştıracak bir araç haline getirildi ve Avrupa düşüncesinde, varsayılan ırksal farkın kültürel farkın, yani Batının gelişmişliğine karşın diğerlerinin geri kalmışlığının nedeni olduğunu temellendirmeye çalışan ideoloji, *ırkçılık*, ortaya çıktı. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam eden süreçte antropoloji, bu ideoloji için kullanıldı ve bir *yanlış bilinç* ortaya çıktı. Bu yanlış bilinç, antropolojiyi bir *ırk bilimi* gibi kurguladı ve özellikle bizim gibi ülkelerde bu bilim dalının, sosyal-kültürel yanı ve diğer hümanist göndermeleri ve yine kendi tarihi içinde ırkçılığa karşı geliştirdiği güçlü damar dikkate alınmaksızın sadece bir *ırk bilimi* olarak algılanmasına yol açtı. Bugünkü bilgimiz, özellikle genetik araştırmalara dayanan geniş birikim, insan türü için geçerli bir ırk sınıflandırmasının mümkün olmadığını gösterdiğinden antropolojinin böyle algılanmasını sağlayacak bir temel de ortada kalmadı. Aksine insan hakları yaklaşımının güçlü dayanaklarından ve destekçilerinden biri haline gelen antropoloji, ırk kavramı ve ırkçılık karşısında en güçlü bilimsel sesi çıkaran bir disiplin olarak yerleşti.

İrk: Morfolojik farklılıklara dayanarak insanların sınıflandırılması sonucunda ortaya çıkan biyolojik gruplar, bu ölçütlere göre insan türünün alt değişkeleridir.

Antropolojinin gelişiminin etnikmerkezciliği ve insanmerkezciliği aşmakta ne tür katkıları olmuş olabilir?

SIRA SİZDE

ANTROPOLOJİNİN DİĞER İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ İÇİNDEKİ YERİ

Antropoloji, özellikle çalışma alanının dünya ölçeğindeki genişliği (evrenselliği), bütüncülüğü, karşılaştırmacı doğası, kültürel göreciliği nedeniyle ve alan çalışması yöntemi çerçevesinde uyguladığı tekniklerle diğer sosyal bilimlerden farklılaşmıştır. Sosyal bilimler, esas olarak, 19. yüzyılın başlarından itibaren gelişen ve felsefenin içinden çıkarak bağımsız disiplinler ve uzmanlık alanları halinde özelleşen bilimlerdir. Bu özelleşme içinde bugünkü klasik sosyal bilimler (sosyoloji, iktisat, psikoloji, siyaset bilimi ve tarih), esas olarak modernleşmiş Batı toplumunu meydana getiren kurumların incelendiği alanlar olarak ayrışırken, antropoloji Batı'nın

karşıtının ya da *Batı dışında kalanın*, yani modern olmayanın ya da o zamanların deyimiyle ilkelin incelenmesine yönelmiştir. Ünlü Amerikalı sosyal kuramcı Immanuel Wallerstein uzmanlaşan toplumsal bilimlerin akademik farklılaşması içinde, antropolojinin Batı'nın karşıtını (*alana çıkararak*) araştırmaya yöneldiğini; diğer sosyal bilimler içinse temel verileri tarihin (*arşivin*) sağladığını belirtir. Şu halde, tarih temel olmak kaydıyla, iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji Batı dünyasında kolektif insan etkinliğinin karşılık geldiği üç ayrı düzlemi ya da alanı, tarihsel veriyi esas alarak, çalışma konusu haline getirmiştir. Birinci alan ekonomi alanıdır ve iktisat bilimi piyasanın bir işlevi olarak bu alanı ele alır. İkinci alan devlet alanıdır ve siyaset bilimi bu alanı siyasal süreç ve kurumların bir işlevi olarak görme eğilimindedir. Üçüncü alan toplum ya da kültür alanıdır ve sosyoloji bu alanı çeşitli alt kurumlar üzerinden ele alır. Sosyal bilimlerin ortaya çıkış paradigmasına göre bu alanlar Batı'daki tarihsel gelişimin (değişimin) yani tarihin bir sonucudur ve bugün kararlılık kazanarak toplumu meydana getiren olmazsa olmaz alanlar olarak hayatı bütünleştirmektedir. Ancak bu ilerlemeci paradigmaya göre Batı'daki toplumsal ve kültürel hayatı bu bütünlüğü içinde kavramak, tarihsel gelişmenin sonucunda ortaya çıkan karmaşıklık yüzünden mümkün değildir ve bu yüzden bu hayat sözü edilen bu işlevsel alanlara bölünerek incelenmek zorundadır. Zira bu alanlar işlevsel bir bütünlük halinde toplumsal hayatın parçalarıdır. Antropoloji ise diğer (*Batı'nın dışında kalan*) dünyaya yönelmiş bir disiplin olarak, hem tarihin hem diğer sosyal bilimlerin Batı'yı incelerken parçalara ayırdıkları olguların (işlevlerin) tümünü birarada görmek ve incelemek durumundadır. Zira yine aynı paradigmaya göre, *Batı dışında kalan*, tarihsel süreç içinde benzer bir karmaşıklığa uğramadığı için, bütün toplumsal ve kültürel işleyişlerin birarada görülebileceği ve incelenebileceği *basit* bütünlükler halindedir. Dolayısıyla antropologlara bırakılan alan *otantik*, *el değmemiş*, hatta *vahşi* yerlilerin bulunduğu bir yerdir. Bu yer, aynı zamanda *tarihin olmadığı* ya da *tarihsel dinamiklerin işlemediği* bir yer olarak tanımlanmıştır. Zira 19. yüzyılın ilerlemeci şemasında tarih, yazının icadından başlayıp o günün modern Batı dünyasına uzanan bir *gelişme bikâyesi* olarak kurgulanmaktaydı ve *Batı dışında kalan* bu tarihsel ilerlemenin dışında kalmış, ona katılamamış, dolayısıyla durağan ve bu halleriyle *Batı'nın aksi* olarak görülmekteydi. Bu yüzden ilk antropoloji tarihsel olguyu inkâr etmek eğilimdeydi; Cohn'un (1990) ifadesiyle onların alanı tarihin ve zamanın dışındaki bir yerlerdeydi. Antropologlar uzunca bir zaman, böyle *değişmemiş* kültürleri bulup incelemek ve tanıtmakla uğraşmışlardı. Özellikle alan çalışmasının konusu, antropologların aralarında çalıştığı insanların, *etnografik bir sunuş* içinde ve kültür kavramı çerçevesinde kurulan değişmemişliği olmaktadır. Dolayısıyla sosyal ve kültürel antropolojinin alan çalışmaları, tarihinin büyük bir bölümünde ister istemez sömürgeci kuruluş içinde yapılmış ve antropoloji zımnen *sömürgeleştirilmiş* halkların araştırıldığı bir alan olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede antropoloji, çalışma alanının özellikleri gereği, yukarıdaki bütün alanları (işlevleri) biraraya getiren bütüncü bir kültür kuramına yönelmiştir. Ayrıca antropolojinin başlangıçta tanımladığı kültür kavramının içeriği, ancak bu gibi küçük ölçekli, hatta yalıtılmış topluluklarda görülebilecek bir içerik olmak bakımından işlevseldi de. Bu nedenle antropoloji, oluşum yıllarında, tarihsel bakışa ve karmaşık üretim-sınıf ilişkilerine yönelmemiş ve bunları içermemiştir. Zaman içinde bu bakış açısı, antropoloji için bir avantaj haline gelmiştir. Zira bütünü görmek ve bunun için teknikler geliştirmek, 20. yüzyılda gündeme giren yorumlamacı ve anlamacı sosyal bilim yöntemlerinin de temeli olmuştur. Batılı sosyal bilim paradigması, ister istemez pozitivist bir yöntemi benimsemişti. Onlar toplumsal bü-

tünlüğü işlevlere bölüyor ve bu parçalar üzerinde, daha çok niceliksel tekniklerle çalışarak, neden-sonuç ilişkileri kuruyorlardı. Oysa daha 18. yüzyılda insan görünüşüne bakışta farklı bir yaklaşım gelişmeye başlamıştı. İtalyan filozofu Vico (1668-1744), *Yeni Bilim* başlıklı eserinde, medeni toplum dünyasının tamamen insan eliyle yaratılmış olduğunu ve insanın kendi yarattığı bu dünyayı bilmek ve tanımak isteyeceğini söyleyerek, sosyal bilimler için bir hareket noktası sağlamıştı. Bu hareket noktasına göre, beşerî dünya ile fiziksel dünya arasında fark vardı. Dolayısıyla fiziksel dünyayı bilmek ve tanımak için geliştirilecek yöntem ve tekniklerle beşerî dünyayı bilmek ve tanımak için geliştirilecek yöntem ve teknikler, ister istemez birbirinden farklı olacaktı. Alman filozofu Herder (1744-1803) bu vurguyu geliştirdi. Herder, insanın türsel ortaklığına karşın, onun yarattığı kültürlerin kendine özgü olduğunu vurguladı ve tarihin içinde ayrı ayrı ve kendi dinamiği içinde inşa olan kültürlerin *farklı insanlar* yarattığını temellendirdi. Dolayısıyla bu insanların içinde yaşadığı kültürün, o kültürü yaratan tarihin ve çevrenin bilgisi olmadan o insanı anlamak da imkânsızdı. Bu nedenle, fiziksel dünyaya ilişkin bilimlerin aksine, bütün kültürlere uygulanabilecek tek bir yöntem ve hepsi hakkında ortak bir şey söyleyebilecek bir bilimsel anlatı mümkün değildi. Bu görüş Alman filozof Wilhelm Dilthey'in (1833-1911) bilim felsefesi içinde açıklık kazandı. Dilthey, bilimlere yöntemsel bakımdan ikiye ayırmış ve *tin bilimleri-fen bilimleri* ayrımını metodolojik açıdan temellendirmiştir. Dilthey'in tin bilimleri diye sınıflandırdığı bilimler, kültür bilimleri olarak da adlandırılmıştır. Dilthey'a göre *kültür bilimleri* alanında çalışanlar, zorunlu olarak *insan yaratıları* üzerinde çalışacaktır. İnsan yaratılarını gözlemlemek ise, inceleyen aslında zorunlu olarak kendisinin de katıldığı ve kendisinin içinde yer aldığı süreçleri gözlemlemek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tin ya da kültür bilimleri betimleyici ya da açıklayıcı olamazlar. Zihnine girdiği bir sürecin gözlemlenmesi, o zihnin o sürece nasıl baktığını, onu nasıl görüp anlamlandırdığını bilebilmekle mümkündür. Bu nedenle Dilthey, neden-sonuç ilişkilerinin gözlemine dayanan genel açıklama ya da betimleme yerine, beşerî faaliyetini anlamayı esas alan bir yöntem önerir. Anlama, Dilthey'a göre toplumsal ve kültürel yaratılara *sempatik (içeriden) yaklaşıma* ve *sezgiyle kavrama* gibi zor metodolojik süreçleri içerir. Anlamak için o yaratı alanının özel tarihini bilmek ve öznenin zihninden bakabilmek gerekir. Hem özel tarihe ve her özne için ayrı tarihselliklere yaptığı vurgu hem de metodolojik olarak merkeze *anlama* etkinliğini koymasıyla Dilthey'cı yöntem, diğer sosyal bilimlerin uzağına düşer. Zira diğer sosyal bilimler, hem genel açıklamaya (kurama hatta yasalara) yönelen hem de ilerlemeci ve tek hatlı tarih görüşünü esas alan bir metodolojik geleneği benimsemiştir. Ancak aksine Dilthey'cı yöntem hemen antropolojinin çalışma tarzıyla uzlaşmış ve antropolojiye içerilmiştir. Bu içerilmeyi temsil eden en önemli isim Amerikan antropolojisinin kurucusu sayabileceğimiz Franz Boas'tır. Boas (1858-1942), tıpkı Dilthey gibi, bilme etkinliğinin kültürden kaynaklandığını, bu yüzden evrimcilerin karşılaştırma yaklaşımının geçersiz olduğunu öne sürmekteydi. Boas ve öğrencileri özellikle Amerikan yerlilerinin kapatıldığı rezervasyon kamplarında, onların kültürel hayatının yitip gittiğini düşünerek uzun süren alan araştırmaları gerçekleştirmişler ve bu araştırmalarını *katılarak gözlem* tekniği ile sürdürmüşlerdir. Böylelikle tekil kültürlerin anlaşılması için geçerli teknik de belirginleşmiş oldu. Bu, araştırmacının anlamak istediği topluma katılarak gerçekleştirdiği gözlem tekniğiydi. Bu teknikle çalışmak ve *anlamacı* bakış açısı, antropolojiyi diğer sosyal bilimlerin yöntem ve tekniklerinden iyice ayırttırdı.

Oysa antropoloji dışındaki diğer sosyal bilimler, kaynağını Dilthey'dan alan bu geleneğe değil, pozitivistin kurucusu Auguste Comte'un (1798-1857), fen bilimlerinin fiziksel dünyayı açıklamak ve onu dönüştürmek konusundaki başarısından ilhamla, aynı yöntemin, yani pozitivistin beşerî dünyaya da uygulanabileceğini ve bu yolla beşerî-toplumsal dünyanın da açıklanıp dönüştürülebileceğini öne sürdüğü pozitivist geleneğe dayanmışlardır.

Öte yandan antropoloji, Batı dışı dünyaya odaklanmış bir disiplin olarak, diğer sosyal bilimlerin esas araştırma alanı olan Batılı toplumu çok aşan bir coğrafyaya yaygın bir bilim haline geldi. Dolayısıyla antropoloji kültürel çeşitliliği kavramak bakımından çok avantajlı bir konuma sahip oldu ve yukarıda açıkladığımız ilkeleri geliştirdi.

Bunun yanı sıra antropoloji, insanı bütün olarak ele alma yaklaşımıyla, insanın biyolojik yanını ve biyolojik evrimini de göz önünde tutan bir *insan anlayışı* geliştirmiştir. İnsanın biyolojik açıdan incelenmesi ve biyolojik evriminin araştırılması, yukarıdaki *anlamacı* yöntemin aksine, antropolojinin bu alanlarda *doğa tarihi* yöntemiyle çalışmasını zorunlu kılmıştır. Doğa tarihi yöntemi, tam anlamıyla pozitivist bir yönelimin eseridir. Bu yöntem, doğadaki en güvenilir ve geçerli bilgi kaynağının bizzat doğanın kendisi olduğunu kabul ettikten sonra, doğadan nesnel gözlem yoluyla bilgi toplayarak bu bilgiyi sınıflandırmayı ve oradan genellelemeye varmayı öngören bir yöntemdir. Varılan bu genel nitelikler ve ilişkiler, incelenen konuya ilişkin bir bilimsel yasayla, yani o konu hakkında zaman ve mekân bakımından genel-geçerliliği olan bir önermeyle taçlanır.

Antropoloji bu tarihsel konumlanışına bağlı olarak bir yanıyla sosyolojiye, bir yanıyla biyolojiye ve bir yanıyla tarihe dayanan; hem bütüncü yaklaşımı gereği sosyal bilimlerin tamamıyla alışveriş içinde bulunan hem de sosyal bilimlerle biyoloji arasında köprü kuran bir bilim olarak tanımlanabilir. Buna bağlı olarak antropoloji, bir yandan pozitif bilimlerin pozitivist yöntemlerini (doğa tarihi yöntemini) kullanan **nomotetik** bir bilimsel eğilim içindeyken; öte yandan kültüre anlamacı yaklaşımın zorunlu bir sonucu olarak her kültürü içeriden, özgül kuruluşu ve kendine özgülüğü açısından anlamaya yarayacak **idyografik** bir bilimsel inşaa girişimi de birarada barındırabilen özel bir bilimsel konuma sahiptir.

ANTROPOLOJİNİN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

Bütün bu tarih ve uzmanlaşma serüveninden hareketle, antropoloji alanında iki büyük yöntemsel eğilimin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Biyolojik antropoloji disiplini temelde doğa tarihi yöntemiyle ya da pozitivist yöntemle çalışmaktadır. Öte yandan sosyal-kültürel antropoloji, iki bilimsel eğilimin etkisi altında kalmıştır. Bunlardan birincisi yapısalcı ve yapısal-işlevselci eğilimdir. Bu eğilim de, tıpkı doğa tarihi yönteminde olduğu gibi, bütün kültürleri, daha doğrusu insan görüngüsünü kuşatacak genel vargılara ulaşmaya çalışır. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında, İkinci Dünya Savaşı'na kadar, genel bir kültür kuramına ulaşmak başlıca idealdi ve Bronislaw Malinowski ve Radcliffe-Brown gibi dönemin büyük antropologları bu idealin peşindeydi. Aynı şekilde 20. yüzyılın büyük antropologlarından Claude Lévi-Strauss kültürel evrenselleri araştırmıştı. Ancak, Wilhelm Dilthey'in tin bilimleri ya da kültür bilimleri için önerdiği yöntemin, yani **yorumlamacılığın** (hermeneutik'in) izinden giden antropologlar böylesi genel-geçer önermeler aramayı bırakarak, her kültürün kendi özel hikâyesini yazmaya giriştiler. Böylelikle

Nomotetik yaklaşım: Genel bir ilkeye ya da yasaya yönelik bilgi üretimi ya da verilerin ve bulguların bu amaçla değerlendirildiği yaklaşımdır.

İdyografik yaklaşım: İnsanı gerçekliğin çeşitli yönlerini her birinin kendi özel tarihsel gelişimi ve konumu açısından değerlendiren, her biri için benzersiz, birbirine kıyas edilemeyecek ve ortak bir ilkeye varılamayacak bir bilgi alanı açma yaklaşımıdır.

Yorumlamacılık: Her türden yazılı ve sözlü metnin, tarihsel olayların, doğadaki süreçlerin ve bütün yaşam deneyimlerinin en iyi nasıl anlaşılabilmesine dair anlamacı girişim; olan ve olmuş her şeyin izleyen gözünden, onun yorumuyla görülebilmesini amaçlayan yöntemsel arayıştır.

alan araştırmasına dayanan her etnografya ayrı birer insan gerçekliği olarak, insan çeşitliliğinin farklı bir yönünü gözler önüne seriyordu. Alan araştırması en az dört mevsim sürmeliydi, çünkü bir topluluğu sadece belli bir mevsime ya da döneme özgü etkinlikleri içinde gözlemlemek, onları bütüncül olarak kavramak bakımından yetersiz kalacaktı. Bu bakımdan antropolojinin alan araştırması, araştırmacının bütün duyularıyla araştırdığı topluluğun içinde yaşayarak ve böylelikle o kültürü doğrudan deneyimleyerek o toplulukla doğrudan ilişki kurmasının ve bu yolla mümkün olan en çok bilgiye ulaşmasının en uygun yolu olarak görülmüştür (Fotoğraf 1.3 Alan araştırmasında bir antropolog).

Fotoğraf 1.3

*Alan
Araştırmasında Bir
Antropolog*

Kaynak:
*Abdurrahim
Özmen Arşivi*

Bu yöntemsel ayrılıkların yanısıra diğer sosyal bilimcilerin kullandıkları çeşitli teknikler yerine, bütün sosyal-kültürel antropologlar genellikle alan araştırması yaparlar ve alanda *katılarak gözlem tekniği*ni kullanırlar. Katılarak gözlem tekniğinde esas, topluluğun içine girilerek dünyaya onların gözleriyle bakabilme, doğal ve toplumsal dünyayı onların kültürel penceresinden anlamlandırmaya çalışma yetisini kazanmaktır. Topluluğun gözünden dünyayı ve çevreyi anlamlandırma girişimine **emik**, ancak bütün çalışmanın sonucunda bu öznel konumun dışına çıkarak genel antropoloji bilgisiyle o topluluğa bakabilme becerisine ise **etik** yaklaşım diyoruz. Ancak özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *dünyanın küçülmesi* ve araştırılan Batı-dışı toplumların bilinçlenmesi, bu yöntem ve tekniğin uygulanmasında antropologlara çeşitli güçlükler çıkarmaya başlamıştır. Bu güçlükler dolayısıyla antropologlar, araştırılan toplulukların sandıkları kadar etnografik ve egzotik, el değmemiş hatta *bozulmamış* bir araştırma nesnesi olmadıklarını, tarihli birer toplumsallık olduklarının farkına vardılar ve alan araştırmasının yanına kültür tarihi yöntemini de kattılar. Bu yöntem uyarınca gözledikleri topluluğun o günkü halini alana kadar geçirdiği değişimi ve bu değişimin içsel ve dışsal etkenlerini de dikkate almaya başladılar ve böylelikle tarihsel derinliği olan, o topluluğu tarihsel olarak da kuran alan araştırmaları ortaya çıkmaya başladı. Zamanla, postmodern düşüncenin etkisi altında, alan araştırmasındaki antropoloğun konumu da sorgulanır hale geldi ve araştırılan topluluğun bir *araştırma nesnesi* olarak konumlandırılması sorunlu bir durum olarak görülmeye başlandı. Zira

Emik yaklaşım: Topluluğun öznel değerleriyle fiziksel ve toplumsal dünyayı, onların doğüstü ile girdiği ilişkiyi anlama ve anlamlandırma becerisidir.

Etik yaklaşım: Genel antropoloji bilgisinin bize öğrettikleriyle ve farklı deneyimlerin birikimi olan bir genel kültür bilgisiyle bir topluluğun değerlerine ve yaşam tarzına eğilme pratiğidir.

Yeni etnografya ya da hikâyeci etnografya: Araştırmacının alan araştırması yaparken gözlemi kendisine yöneltmesi ve alanda gözlenenlerin bakış açısından kendi hikâyesini ve deneyimini yansıtmaya girişimidir.

araştırmacı da bir insandı ve araştırmaya kendi kültürel deneyiminin yükleriyle başlıyordu. Dolayısıyla araştırılanı *objektif olarak görmek* aslında mümkün bir durum değildi. O yüzden araştırmacı, araştırma deneyimlerini de bütün açıklığıyla yazmalıydı. Böylelikle antropolojinin yöntemine katılarak gözlem tekniğinin yanı sıra bir de *katılanın gözlemi* eklendi. Hatta bu konuda öyle uç noktalara gidildi ki, bütün araştırmayı sadece araştırmacının kendi deneyimi olarak anlatan araştırmalar ortaya çıktı. Bu **yeni yaklaşıma yeni etnografya** ya da **hikâyeci etnografya** adı verilmektedir (Fotoğraf 1.4 Alan araştırması sırasında fotoğraf çeken bir antropolog).

Fotoğraf 1.4

Alan Araştırması Sırasında Fotoğraf Çeken Bir Antropolog

Kaynak: Ayşe Yıldırım Arşivi

Soru kağıdı: Önceden hazırlanmış ve genellikle seçenekli cevapları da verilen soru listesidir.

Kültür-aşırı çalışma: Araştırmacının kendi kültürü dışına çıkarak başka kültürleri çalışmasıdır.

Antropolog, araştırdığı toplulukla kurduğu ilişkinin bu nitelikleri gereği **soru kağıdı** türünden yoklama ve sorgulama yollarına pek itibar etmez. Çünkü antropoloğa göre soru kağıdına alınacak cevaplar, cevap verenin *değerlerini* yansıtır, biz bu cevaplardan kişinin gerçek tutum ve davranışları anlayamayız. O yüzden antropologlar, derinlemesine görüşmeyi ve topluluğun uzun süreli gözlemini yeğlerler. Soru kağıdı yoluyla yapılan yoklamalar ancak, esas araştırma tekniklerinin yanında, yan amaçlar için ya da hane halklarının maddî durumunu anlamak için yapılır.

Antropologlar ilkesel olarak **kültür aşırı** (cross-cultural) çalışırlar. Antropolojinin tarihsel temelleri, bu disiplinin bu tür araştırmalar üzerine gelişmesine yol açmıştır. O nedenle antropologlar, geleneksel olarak, kendi kültürlerinin dışına çıkarak çalışmak üzere eğitilirler. Ancak günümüz toplumları, özellikle yoğunlaşan göç ve kentleşme nedeniyle kendi içlerinde çok kültürlü hale geldiklerinden, bugün antropologların başka ülkelere gitmesi gereği de ortadan kalkmıştır. Antropologlar artık kendi ülkelerinin içinde de yeterince araştırarak konu ve sorun bulabilmektedir.

Özet

Antropoloji nasıl bir bilimdir, neyi inceler ve nasıl bir yaklaşımı vardır?

Antropoloji insan çeşitliliğinin bütün yönlerini araştıran bir bilimdir. Biyolojik ve sosyal/kültürel yönleriyle insanı bir bütün olarak kavramaya çalışmasıyla diğer sosyal bilimlerden ve doğa bilimlerinden ayrılır. Antropoloji insana ve insanın yarattığı herşeye bir bütün olarak yaklaşan, evrensel, doğal ve toplumsal çevreye uyulanmayı esas alan, kültürel göreci ve karşılaştırmacı bir bilimdir. Kültürleri, o kültürün içinden bir gözle bakarak anlamaya çalışırken, dışardan algılamaya da özen gösterir.

Antropoloji hangi dallara ayrılır? Bu dalların gelişimi nasıl olmuştur?

19. yüzyıldan başlayarak antropoloji farklı kıtalarda farklı gelenekler halinde gelişti. Britanya'da daha çok "sosyal yapı" araştırmasını esas alan bir antropoloji gelişirken Amerikan antropolojisi *kültür* kavramını merkeze alan bir antropolojiyi benimsedi. Kıta Avrupası'nda ise ötekilere ilişkin kültür bilgisinin araştırılması *etnoloji* adını aldı. Buna karşılık Kıta Avrupası'nda insanın fiziksel yönünün incelenmesine *antropoloji* adı verildi. Ancak bugün modern antropoloji, daha çok Amerika'da gelişen gelenekte buluşarak iki ana dal halinde çalışmayı benimsemiştir: Biyolojik ve sosyal/kültürel antropoloji. Biyolojik ve sosyal/kültürel antropolojinin de kendi içinde başka alt dalları ve uzmanlaşma alanları vardır.

Antropolojinin bilimsel gelişme içindeki yeri nedir?

Antropoloji 19. yüzyılda sosyal bilimlerin gelişimi içinde özel bir yere sahiptir. Diğer sosyal bilimler esas olarak Batı toplumlarının modernleşmesini anlamaya ve açıklamaya çalışırken antropoloji *dünyanın geri kalanının* araştırılmasına tahsis edilmmişti. Bu yüzden sosyal bilimler, araştırma alanlarını parçalı biçimde gözlemlemeye çalışan ve bu alanlar arasında işlevsel ilişkiler kuran bilimler halinde gelişirken, diğer sosyal bilimlerden yaklaşım, yöntem ve teknikler bakımından giderek farklılaşan antropoloji *bütüncü* bir tarza sahip oldu.

Antropolojinin diğer insan ve toplum bilimleri içindeki yeri nedir?

Antropoloji, dünyadaki bütün kültürleri kapsayan ilgi alanı, kültürel göreci yaklaşımı ve alan çalışması yöntemi çerçevesinde uyguladığı tekniklerle diğer sosyal bilimlerden farklılaşmıştır. Antropoloji daha ziyade Batı'nın *karşıtının* ya da *Batı dışında kalanın*, yani modern olmayanın ya da eski deyimle ilkelin incelenmesine yönelmiştir.

Antropolojinin çalışma yöntem ve teknikleri nelerdir?

Antropoloji alan araştırmasını esas almaktadır. Bir antropologdan alanda, incelenen topluluk içinde, en az dört mevsim geçirmesi beklenir. Bu sırada antropolog içine girdiği toplumun bir parçası haline gelmeye çalışır ve bu yoldan dünyayı onların kültürünün gözünden görmeye ve anlamlandırmaya çalışır. Bu çalışma tarzına *katılarak gözlem* tekniği diyoruz. Antropologlar son zamanlarda buna alanda çalışan antropoloğun kendini gözlemesini, yani kendi deneyimlerini ya da hikâyesini de bir alan gözlemi olarak yansıtmayı eklemişlerdir.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi antropolojinin **temel** yaklaşımını oluşturan ilkelerden biri **değildir**?

- a. Etnikmerkezcilik
- b. Kültürel görecilik
- c. Bütüncülük
- d. Karşılaştırmacılık
- e. Evrensellik

2. Aşağıdakilerden hangisi antropolojinin sorduğu ve cevap aradığı sorulardan biri **değildir**?

- a. Toplumlar ve kültürler neden farklıdır?
- b. Bazı toplumlar ve kültürler neden benzer?
- c. Bazı toplumlar ve kültürler neden diğerlerinden daha üstündür?
- d. Toplumlar ve kültürler neden değişir?
- e. Toplumlar ve kültürlerin değişmesinde rol oynayan etkenler nelerdir?

3. Nesilden nesile aktarılan gelenek-görenek ve alışkanlıklarımızı ve bunlarda meydana gelen değişimleri bilimsel bir bakış açısıyla ele alıp inceleyen antropolojinin alt dalı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Paleoantropoloji
- b. Sosyal-kültürel antropoloji
- c. Fiziksel antropoloji
- d. Primatoloji
- e. Dil antropolojisi

4. Yaşayan insan topluluklarının biyolojik çeşitliliğini, büyüme ve gelişme sorunlarını inceleyen antropolojinin alt dalı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Biyoarkeoloji
- b. Paleoantropoloji
- c. Primatoloji
- d. Fiziksel antropoloji
- e. Sosyal-kültürel antropoloji

5. Etnoarkeoloji nasıl bir bilim dalıdır?

- a. Bir toplumun veya kültürün etnik tarihini araştıran bir bilim dalıdır.
- b. Sadece bir etnik grubun tarihini araştıran bir bilim dalıdır.
- c. Dünyadaki tüm etnik grupların kökenini araştıran bir bilim dalıdır.
- d. Etnikmerkezci yaklaşıma sahip arkeoloji türüdür.
- e. Eski toplumların yaşam biçimini anlamak için o toplumlara benzeyen çağdaş toplumları araştıran bir bilim dalıdır.

6. Aşağıdakilerden hangisi yazdıklarında değindiği konular nedeniyle antropolojinin babası olarak kabul edilir?

- a. Aristoteles
- b. Platon
- c. Cicero
- d. Strabon
- e. Herodotos

7. Dünya'yı güneş sisteminin ve evrenin merkezi olarak gören bakış açısına ne ad verilir?

- a. Homosantrizm
- b. Etnosantrizm
- c. Heliosantrizm
- d. Geosantrizm
- e. Avrosantrizm

8. Doğadan elde edilen gözlemlerden yola çıkarak doğa ve onun tarihi hakkında genellemelere varma yöntemine ne ad verilir?

- a. Bilimsel yöntem
- b. Paleontolojik yöntem
- c. Doğa tarihi yöntemi
- d. Doğa bilimleri yöntemi
- e. Biyolojik yöntem

9. Aşağıdaki araştırma tekniklerinden hangisi antropolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayırır?

- a. Deney yapma
- b. Katılımcı gözlem
- c. Yorumlamacılık
- d. Anket
- e. İstatistik

10. Antropoloğun alan araştırması yaparken kendini gözlemlemesi ve kendi deneyimlerini de yazmasına ne ad verilir?

- a. Hikayeci etnoğrafya
- b. Katılımcı gözlem
- c. Karşıt gözlem
- d. Tersine çevrilmiş etnoğrafya
- e. İçer dönük antropoloji

“Yaşamın İçinden

Tüketimi Ne Değiştirdi?

Prof.Dr.Akile Gürsoy, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölüm Başkanı... Türkiye’de antropolog istihdam eden şirket sayısının giderek arttığına dikkat çekiyor. Dünyada yükselen bu trendin Türkiye’ye yeni geldiğini söylüyor. Özellikle tüketime yönelik şirketlerin ilgi gösterdiğine dikkat çekiyor. Değişimi ve tüketicici anlamak için, bunun zorunlu olduğunu belirtiyor. Ardından da antropolog gözüyle, son yıllarda yaşananları analiz ediyor, önemli mesajlar veriyor. Sürekli duyuyoruz, okuyoruz, görüyoruz: iş dünyası her geçen gün daha dijital, daha elektronik bir hal alıyor diye... Bu düşünce insanın aklında itici imajlar oluşturuyor. Gözlerimizi kapatıyoruz: İnsanlar ofislerinde oturuyor, her yerde elektronik paneller, kablolar, devreler. Herkes başına bir çeşit elektronik başlık takmış ve birbirleriyle bu başlıklar vasıtasıyla iletişim kuruyor. Konuşmuyorlar. Sadece bilgisayar dili kullanıyorlar. Her şey her şey elektronik. İnsan bile... Gözlerimizi hızla açıyoruz! Etrafımıza bakıp derin bir nefes alıyoruz. Asla böyle olamayacağının öyle çok kanıtı var ki çevremizde, bu sadece bir kabus olarak kalıyor. Kanıtlardan biri de yan masanızda oturan antropolog. Şirketinizde yeni işe başladı. Çünkü, şirketiniz insanın önemini bir kez daha hatırladı. Diğer pek çok şirket gibi. Evet, son dönemde pek çok firmanın antropologları işe aldığını gözlemliyoruz. Hem de Türkiye’nin önde gelen firmalarında. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Akile Gürsoy, konu ile ilgili sorularımızı yanıtladı: Antropoloji iş dünyasına yönelik ne tür çalışmalar içeriyor?

Antropoloji, özellikle sosyal antropoloji, farklı kültürlerde farklı insan davranışlarını incelemeye koyulduğu için şirketlerin çok ilgilendiği konulara eğiliyor. Tüketicici davranışı, iş ahlakı veya iş anlayışı, hiyerarşiden ne anlıyoruz? Bizlere bu konularda antropologların söylebileceği çok şeyler olabiliyor. Derin gözlemleri bulunuyor. Ayrıca, antropologların eğitimlerinin bir parçası da, davranışlara yüzeysel bir şekilde değil de, çok derinlemesine ve belirli bir kültür sistemi içerisinde bakması. Bunlar nasıl oluşuyor? Neye bağlı gelişiyor? Neden farklı grupların farklı ahlak anlayışları var? Bu gibi konuları çok derinlemesine incelediği için değerli bilgiler sunuyor. İnsanlar için, hangi sembolün ne anlama geldiğini, dil yapısındaki anlam katmanlarını inceleyebiliyorlar. Tüm bunlar birleşince iyi bir antropo-

log şirketler için de yararlı olabiliyor. Hem farklı sosyal sınıflar, farklı yaş grupları, değişik kültürlerin, davranışların arkasındaki sistemleri incelemede çok başarılı olabiliyorlar. Sosyal değişimleri de yorumlayacak donanımına sahip yetiştiriyorlar.

Son dönemde antropologların şirketler tarafından işe alındığı, bu şekilde bir talep artışı olduğu doğru mu?

Yurt dışında uzun zamandır böyle bir talep var. Türkiye’de de yeni yeni birçok şirketin, özel sektörün, devletin, müzelerin kapıları giderek daha çok açılıyor. Antropologların işe alınması, iş dünyasının mekaniğinin değiştiğini mi gösteriyor? Türkiye’de değiştiğini gösteriyor. Aslında çok uluslu şirketler ya da daha emperyalist ülkeler antropologların becerilerine çok önce ihtiyaç duydular ve onları istihdam ettiler. Ama bizde böyle bir açılım yeni yeni söz konusu. Bu da elbette çok olumlu bir gelişme. Antropolojinin bakış açısı bir toplumu bütünüyle ele almayı gerektirir. Yani sadece ekonomiyi değil, ekonomi ile birlikte siyasete coğrafyaya, inançlara, eğitime bütünüyle bakmayı öğretiyor. İkinci bir unsur da diğer toplumlarla kıyaslamalı olarak bakmayı öğretiyor. Bir tek bizde bu tür bir şey olabilir diyorsanız, antropologlar sizden başka kaç toplumun daha böyle davranabileceği hakkında bilgi veriyor. Bu bakımdan da dünyaya açılmak için avantaj sağlıyor. Türkiye’nin gelecek planları düşünülürse bu çok önemli.

Kaynak: Capital Dergisi, 1 Ekim 2001, Ahu Parlar’ın Prof. Dr. Akile Gürsoy’la yaptığı röportajdan kısaltılarak alınmıştır.

Okuma Parçası

Duygu ve Davranışlarımızın Kültürel Kökeni

Psikolojide, duygu ve davranışlarımızın fizyolojisine öteden beri ilgi duyulagelmıştır. Acaba fizyolojik değişmelerin kökenleri, ruhsal durumlarımızda mı aranmalıdır? Yoksa duygu dediğimizde, içimizdeki fizyolojik değişmelerin bilincimize ulaşan etkilerini mi dile getirmiş oluyoruz? Dikkatler bu gibi sorular üzerinde yoğunlaşmıştır. Öte yandan fizyolojide ise, korku, acı, öfke, ve benzeri duygularımızın vücuttaki çeşitli belirtileri ayrıntılarıyla incelenmiş ve tanımlanmıştır... Oysa duygularımızın açıklanmasında önemli bir araştırma alanı daha vardır ki, bugüne kadar gerektiği ölçüde değerlendirilmemiş olduğu görülüyor. Bu, duygularımızın kültürel boyutudur.

Antropologlar, insan davranışlarından söz ederken *iç-güdülerimiz* kavramını çok dikkatli kullanmayı öğrenmişlerdir. Alan araştırmalarını kendi kültür grubundan çok farklı kültür toplulukları arasında sürdürmek durumunda olan bir antropolog, insan davranışlarının anlam çeşitliliği konusunda çok boyutlu bir duyarlılık geliştirmek gereğini her zaman hissetmiştir. Öyle durumlar olmuştur ki, böyle bir duyarlılık, içine girdiği toplulukta önce kendi güvenliğini sağlayabilmesi için hayatı önem taşımıştır. Böyle zor durumlarda işi küçük bir mahcubiyetle atlatmak, talihin lütfu sayılabilir. Yabancı kültür toplulukları ile ilişki kuracak bir araştırmacı için, karşılaşabileceği davranışların sembolizmi konusunda ki bilgi eksikliği, iletişim ve analizebilirlik açısından en zayıf noktadır. Bu konuda kişinin kendi kültürü içindeki alışılmış duygu aktarımı davranışları rehberlik edemez. Duyguların anlatımında başvurulacak sembolik davranışların kültürden kültüre farklılıklar göstereceğini unutmamak ve içine girilen topluluktaki bu tür davranışların taşıyabileceği anlamlar için tetikte olmak temel şarttır. Kültürden gelen davranışların içgüdülere dayalı evrensel davranışlar olmayıp öğrenme yoluyla sonradan kazanılan, geleneksel sembolik davranışlar oldukları akıldan çıkarılmamalıdır.

Bu görüşlerimizi bir dizi örnekle belgelemek yerinde olacaktır. Meselâ eksen omuru dikensi çıkıntısı bağlantıları üzerinde kafanın öne ve arkaya sallanmasının, olumluluk ve olumsuzluk ifadelerinin *doğal* ya da *içgüdülere dayalı* anlatımı olduğunu söyleyenler olmuştur. 1930'larda yazan, Davranışçı ekolden Holt, bu sözde evrensel "evet" ve "hayır" işaretlerinin kökenini, bebeğin anne göğsünü araması ya da reddetmesi davranışlarında aramak gerektiğini savunuyordu. İnsanın memeli türlerden olduğu gerçeğine dayandırılmak istenen bu tez, ilk bakışta pek parlak bir açıklama gibi görünüyor. Ama ne yazık ki, kültürler üzerine sahada yapılan gözlemlerle doğrulanmıyor.

Yalnızca Uzakdoğu yörelerini ele alsak dahi, olumluluk ve olumsuzluk belirten işaretlerin kültürden kültüre ne kadar büyük bir çeşitlilik taşımakta olduklarını hemen görürüz. Bir kere, Japonya'nın kuzey bölgelerinde yaşayan Ainu'lar arasında bu tür kafa işaretleri bulunmamaktadır. Ainu'larda, olumsuzluk işareti için genellikle sağ el kullanılır. Sağ eline sağdan sola sallandıktan sonra göğüs hizasına getirilmesiyle olumsuzluk işareti verilmiş olur. Her iki elin de zarif bir hareketle göğüs hizasına kaldırılarak, avuç içleri yukarı bakacak şekilde aşağı doğru saliverilmeleri ise olumluluk ifadesi taşır...

Zenci Pigme topluluklarından Semang'lar arasında, "evet" anlamında baş sert bir hareketle öne uzatılır; "hayır" anlamında bakışlar yere indirilir... Habeşler, "hayır" anlamında başlarını sağ omuza doğru sert bir hareketle çevirir; "evet" demek için başı geriye atarken kaşlarını da kaldırır. Borneo'lu Dyak'lar için kaşların kaldırılması "evet", hafifçe çatılması "hayır" anlamına gelir. Mauri'ler kafayı ve çeneyi kaldırmak suretiyle "evet" derler; Sicilya'da ise aynı hareket "hayır" anlamını taşır. Kalküta'daki Bengalli..."evet" anlamında başını omuzdan omuza bir çember çizerek şekilde hızla çevirecek ve bunu genellikle dört defa tekrarlayacaktır. Delhi'li bir Müslüman ise, aynı anlamda başını çaprazlamasına geriye atarken boynunu da hafifçe çarpıtacaktır. Öte yandan Kandiyani'li Singalliler, başlarını öne ve çaprazlamasına sağa doğru eğecek, çeneyi tarifi imkânsız ölçüde zarif bir hareketle hafifçe içe bükerek, çoğu zaman kollar kısmen çapraz ve avuç içleri yukarı bakar durumda ayaklarını da çapazlayarak eğileceklerdir. Bu, karşısındakini fevkalâde hoşnut bırakan, inanılmaz güzellikte bir harekettir. Singallilere birşey uzattığınızda, sol avuç içiyle sağ kolu dirsekten destekleyerek, sağ eliyle alacaklardır. Böyle bir davranışın içgüdülere dayanmadığı sonucuna varmak herhalde zor olmasa gerek. Bir keresinde annesinin küçük bir çocuğa, kendisine uzattığım şekerlemeyi nasıl alması lâzım geldiğini *öğrettiğini* kendi gözlerimle gördüm. Kimbilir o sırada benim davranışlarım onlara ne denli kaba ve görgüsüz görünmüştür. Çünkü kibar bir Singallinin yapacağı gibi, verdiğim şeyi iki elimle birden uzatacağım yerde, yalnız sağ elimle uzatıvermişim. Aynı şeyi Pencap veya Sind'deki Müslüman bir dilenciye bu defa sol elimle uzatmış olsaydım, muhakkak ki aldığı gibi yere fırlatır, üzerine şiddetle tükürür ve bana etinden nefret etmeyi yine kendi kültüründen öğrenmiş olduğu o mendebur hayvanın adıyla küfredirdi. Onun üyesi bulunduğu kültürde, sol el sadece belirli özel *kişisel* maksatlar için kullanılabilir. Yiyecek maddeleri için asla...

Kaynak: Weston, L. B. (1947). **Duygu ve Davranışlarımızın Kültürel Kökeni.** (Çeviren: Y. İzbul). Ders notu.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Tanımı, Yaklaşımı ve İlkeleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Tanımı, Yaklaşımı ve İlkeleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Dalları” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Dalları” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Dalları” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Tarihi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Tarihi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Tarihi” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Diğer İnsan ve Toplum Bilimleri İçindeki Yeri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız doğru değilse “Antropolojinin Yöntemi ve Araştırma Teknikleri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Dünya üzerinde var olan geçmiş ve yaşayan bütün kültürleri birbirinden farklılaştıran şey, onların farklı uyarlama stratejileridir. Kimi toplumlar yaşadıkları çevrenin özellikleri nedeniyle avcı-toplayıcı, kimisi yaşamın sürekliliğini güvenceye alacak biçimde tarımcı ya da hayvancı, kimisi de teknolojik gelişmelerin kazandırdığı ivmeyle endüstriyel bir toplumsal hayatı sürdürmüşler; kültürlerin arasındaki etkileşim, göç ya da doğal felaketler gibi etkiler onların değişmesine, ya da başka formlara evrilmesine yol açmıştır. Her geçim biçimi kendisine özgü bir toplumsal örgütlenme ve kültür yaratmış, zaman içinde bunlar özelleşerek tek tek kültürleri meydana getirmiştir. Bu değişimlerin gelişmeyle ilgisi yoktur. Romalıların dediği gibi “ihtiyaçlar buluşların anasıdır”. İhtiyaçlar ve uyarlama baskısı olmadan farklı tarzların ortaya çıkması da olanaksız olurdu. Örneğin eğer büyük veba salgınları ve yüksek nüfus artışının getirdiği çevre-

sel baskı Avrupa’da insan hayatını tehdit eder hale gelmeseydi, Avrupalı yöneticiler ve denizciler büyük ihtimalle çok zorlu okyanus yolculuklarına çıkarak diğer kıtaları Avrupalıların yerleşimine ve yağmasına açmayacaktı. Avrupa dillerindeki *risk* kavramının Arapça *er-rızk* kavramından türediğini ama farklı bir anlama evrildiğini unutmamalıyız. *Rızk*, bir kişinin payına düşen, yaşaması için gerekli tüketime işaret ederken ve Doğu kültürlerinde *her doğanın rızkının Tanrı tarafından verileceği* inancı yayginken, Batı dillerinde bu sözcük kazanç için tehlikeye atılma anlamını kazanmıştır.

Sıra Sizde 2

Antropolojik araştırmaların insanın da tıpkı diğer canlılar gibi bir biyolojik evriminin olduğu, insanın bu evrimsel şemada iri primatlar ya da kuyruksuz büyük maymunlar olarak adlandırdığımız şempanze, goril ve orangutan ile aynı atadan evrildiği bilgisi *insanın seçilmişliği* fikrine büyük bir darbe oldu. Aksine insan seçilmiş ve bugünkü görünümünde özel olarak yaratılmış bir tür değildi. Ayrıca son yapılan primatoloji araştırmaları şempanzenin de *alet yapma* yetisinin bulunduğunu göstermişti. Dolayısıyla insanı merkeze alarak dünyayı ve diğer canlıları değerlendiren, belirli yetilerin sadece insana özgü olduğunu söyleyen insanmerkezci bakış açısı bu bilimsel gelişmelerden büyük yara aldı. Ayrıca antropoloji dünyada mevcut pek çok farklı yaşam biçimi, yani farklı yaşam yolları bulunduğunu bize öğretti. Dolayısıyla biricik ve doğru bir yaşam biçimi, yani kültür yoktu; pek çok uyarlama stratejisinin yarattığı farklı kültürler ve onların dünyayı anlama-anlamlandırma stratejileri vardı. Bunlar arasında bir doğruluk-yanlışlık sıralaması yapılamazdı. Çünkü hepsinden öğrenilebilecek çok şey bulunmaktaydı.

Sıra Sizde 3

Antropoloji *alan araştırması* yöntemini benimseyen ve alanda *katılarak gözlem tekniği*ni yeğleyen bir bilim olup, araştırmasını dünyanın bütün bölgelerine yaymıştır. Sosyoloji ise daha çok Batı toplumlarında ya da belirli bir toplum üzerinde çalışmak biçiminde gelişmiştir. Sosyoloji alana çıktığında çoğunlukla *soru kağıdı tekniği*yle bilgi toplamaya yönelir, ama antropoloji daha küçük topluluklar üzerinde bütün topluluğu kuşatacak bir gözlem imkânını araştırır. Bu yüzden uyguladığı teknikler sosyolojiden farklıdır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Bates, D. G. (1996). **Cultural Anthropology**. Boston: Allyn and Bacon.
- Cohn, B. S. (1990). **An Anthropologist among the Historians and Other Essays**. Oxford ve New York: Delhi Oxford University Press.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). **Antropoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güvenç, B. (1999). **İnsan ve Kültür**. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Harris, M. (1993). **Cultural Anthropology**. New York: Harper Collins College Publ.
- Howard, M. C. (1991). **Contemporary Cultural Anthropology**. New York: Harper Collins College Publ.
- Kottak, C. P. (2001). **Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış**. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Wallerstein, I. (1988). Should we Unthink nineteenth-Century Social Science? **International Social Science Journal**, 118, 525-531.
- Williams, R. (1993). **Kültür**. (Çev. S. Aydın). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.